

Maatschappelijke Filosofie

Onze regeringen: te klein voor de grote en te groot voor de kleine problemen

Mark EYSKENS
minister van Staat

De politiek, opgevat als bestuurskunde van de georganiseerde samenleving, ondergaat steeds meer de omwentelende invloed van de om zich heen grijpende informatie- en communicatierevolutie, gestuurd door nieuwe technologieën (ICT), die zich over alle domeinen van het maatschappelijk leven uitstrekt. Macht bestaat steeds minder uit de controle over een territorium en steeds meer uit de beschikking over kennis en informatie en de toegang tot de daarvoor geëigende netwerken. Cf. wat de NSA in de US doet. Deze ICT-revolutie leidt tot de toenemende internationalisering en het ontstaan van wereldwijde concurrentie in de wereldomvattende markten. De ICT verheft bovendien de geïnformeerde kennis tot belangrijkste productiefactor, waardoor de *geography of power* heel andere contouren krijgt. Een bijzonder complexe maar onomkeerbare gang van zaken veroorzaakt de uitholling van de traditionele politieke macht, en dus ook van de invloed van regeringen en ministers.

I. Oorzaken

1. De nationale soevereiniteit lekt weg als gevolg van de globalisering. Veel problemen en fenomenen kunnen slechts in grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden worden opgelost, zoals de strijd tegen de criminaliteit, de bescherming van het leefmilieu, veiligheid en verdediging, economische groei, monetaire aangelegenheden, bescherming van mensenrechten. Maar de jongste jaren zijn het vooral de economische en financiële problemen die geleid hebben tot aanvaarden van zeer verreikende Europese bevoegdheden. Nationale ministers mogen meezingen in een koor van buitenlandse, vooral Europese ministers, maar op de partituur hebben ze weinig invloed.

2. Het kolossale succes van internet en zijn talrijke toepassingen heeft eveneens verreikende gevolgen voor de traditionele staatsmacht. De ontwikkeling van de elektronische handel is van aard om de nationale fiscaliteit, meer bepaald op het stuk van de btw en de vennootschapsbelasting, ernstig aan te tasten. De internetisering dwingt tot internationale harmonisering van de belastingen en van de stelsels van sociale zekerheid. Daardoor vermindert de nationale manoeuvreerruimte van ministers en regeringen drastisch. De eurocrisis heeft de landen van de monetaire unie feitelijk onder budgettaire voogdij geplaatst, waarbij sancties kunnen worden opgelegd aan landen die de begrotingsnormen overschrijden. Een Europese bankenunie wordt opgericht, die alle Europese banken zal onderwerpen aan een eengemaakte controle. Landen die om hulp vragen uit de opgerichte Europese noodfondsen worden onderworpen aan een zeer streng toezicht en verplicht een hele reeks structurele hervormingen door te voeren.

3. Het ontstaan van de netwerkmaatschappij bevordert de wereldwijde verspreiding van de markteconomie aanzienlijk en begunstigt, via fusie en overname, de ontwikkeling van grote multinationale ondernemingen. Deze bedrijven zijn vaak machtiger dan nationale regeringen; hun omzetcijfers overschrijden niet zelden het nationaal product van de landen waarin zij opereren. Deze bedrijven 'delocaliseren' blijkbaar probleemloos. Hun verankering in de nationale economieën blijkt een illusie. Regeringen bevinden zich steeds meer in

een inferieure positie tegenover deze nieuwe en enorme machtsconcentraties. De geopolitiek ruimt plaats voor de geo-economie. Het is juist omwille van de evidente verzwakking van de nationale soevereiniteitsmacht dat, vooral in Europa, geijverd wordt voor vormen van verregaande politieke integratie, als tegengewicht. Een Europese counter vailing power die in staat zou zijn de markten in goede banen te leiden en economisch machtsmisbruik te vermijden. Het Europese concurrentiebeleid is hiervan een voorbeeld.

4. De postindustriële samenleving, steeds meer door de computer geprogrammeerd en door de netwerken beheerst, geeft de indruk een reusachtig raderwerk te zijn geworden, waarop de burger geen vat meer heeft. Angst voor de toekomst en onwennigheid met de complexiteit van de maatschappij overtuigen hem van zijn onmacht in de 'cyberwereld'. De industrie is gerobotiseerd, de markteconomie is gecyberniseerd en de politiek staat machteloos tegenover onafwendbare, internationale zwaartekrachten. De burger heeft derhalve steeds meer de indruk dat de politiek een soort illusorische woorddienst is geworden met veel verbale gesticulatie, maar zonder greep op de gebeurtenissen. 'Waar-toe dient een politicus, a fortiori een minister, als hij toch niets kan veranderen?' luidt de vertwijfelde vraag van veel goed menende democraten.

5. Daarbij komt dat de mededeelbaarheid van de maatschappelijke problemen bijzonder moeizaam verloopt. Aan de bevolking uitleggen wat de problemen zijn van de eurozone, de sociale zekerheid, onvoldoende concurrentievermogen, wat de inhoud is van de verdragen van Maastricht en Lissabon, wat de implicaties zijn van een hervorming van de fiscaliteit, wat ondanks alles het belang is van de Europese Monetaire Unie, zijn slechts enkele voorbeelden van materies die een college-met-cursus en power point vereisen, gedoceerd aan studenten met een relatief hoog IQ, wil men hen tot enig inzicht brengen. De politicus en derhalve de minister zijn verplicht over te gaan tot een sterke vereenvoudiging van de problemen door ze sloganesk te vertalen, met als gevolg dat ook veel misverstanden ontstaan en de kloof tussen woord en daad steeds groter dreigt te worden. Voor het publiek wordt de bewindsman of -vrouw niet zelden een klungelende en onbetrouwbare amateur. Maar als zij zich gedragen als specialisten die de nodige technische uitleg verschaffen, verzwakt heel snel de aandacht van het publiek en wordt massaal afgehaakt. De lokroep van simplistische populist wordt dan onweerstaanbaar. Enkel de perceptie telt en enkel indruk maken rendeert op de politieke markt.

6. De ondoorzichtigheid van de maatschappelijke problemen gaat gepaard met een fenomeen dat ik in talrijke geschriften de 'vermenning' heb genoemd. Het beleid komt over als een onpersoonlijk, onbegrijpelijk en haast abstract bewind, technocratisch en bureaucratisch, zonder gezicht, zonder gelaat, zonder profiel, ook al zijn de ministers elke avond te zien op TV. Reeds Friedrich Nietzsche zei dat de overheid het meest koude monster aller monsters is. De heerschappij van 'men' veroorzaakt nieuwe vormen van aliënatie en een gezags- en geloofwaardigheids crisis in zeer veel instellingen, gaande van de regering en het parlement over de vakbonden en de katholieke kerk tot de universiteit, de school, het ziekenhuis, de onderneming. De politicus voelt zichzelf ook slachtoffer van 'vermenning', want ook hij, gedwongen tot specialisatie, ervaart zichzelf als een vakidoot die in alle andere domeinen van het

maatschappelijke reilen en zeilen ondeskundig is. Het geeft hem een gevoel van onmacht en maakt hem in feite onmachtig.

7. De aliënatie, die we 'vermenning' noemen, wordt nog aangescherpt door de 'wet van de afnemende relatieve kennis'. Deze maatschappelijke wet houdt in dat, ofschoon de huidige generatie veel meer kent dan de vorige als gevolg van de informatierevolutie, ze de facto minder kent in verhouding tot wat zou moeten gekend zijn. Het gekende volgt een lineaire functie, om een beeld te gebruiken, terwijl het kenbare exponentieel toeneemt. Tussen het gekende en het kenbare groeit een kloof, die zich uit in de wet van de afnemende relatieve kennis. Het is een paradoxale waarheid dat de zo geroemde kennismaatschappij – die in feite een informatiemaatschappij is – ook veel onwetendheid produceert. Sinds Francis Bacon is het voldoende bekend dat kennis macht met zich meebrengt en bijgevolg gebrek aan kennis onmacht verwekt. Ook de politicus, geconfronteerd met de noodzaak om ingewikkelde dossiers snel te assimileren en te synthetiseren, voelt zich vaak bij gebrek aan kennis, inzicht en creativiteit, onmachtig en onzeker. Des te meer omdat jonge mensen een scholing hebben meegemaakt in het onderwijssysteem, dat opleidt tot analytisch denken, maar het vermogen tot synthetisch denken meestal niet ontwikkelt.

8. Bij dit alles moet worden rekening gehouden met de verwarrende informatie-inflatie. Overinformatie leidt tot desinformatie. Het essentiële wordt continu verward met het bijkomstige, in de media maar ook in de politiek en in de politieke verwoording van de maatschappelijke problemen. Wetgeving en regelgeving, omwille van de ingewikkeldheid van veel problemen maar ook als gevolg van de wanhopige dadendrang van wetgever en regeerder, zijn uitgegroeid tot een onontwarbaar kluwen, waarin de burger en de bewindslui verstrikt geraken. Deze gang van zaken draagt bij aan een uitgesproken maatschappelijke malaise, vooral in de westerse landen, waarvan de meeste burgers, opmerkelijk genoeg, het nog nooit zo goed hebben gehad. De democratie is nog nooit zo populair geweest in zo veel landen ter wereld. Maar het functioneren van de democratische instellingen laat zeer veel te wensen over en de frustraties in dit verband, niet zelden aangedikt door ultramediatisering, leiden tot een latente crisis van de representatieve democratie. De burger herkent zich niet meer of nauwelijks in zijn politieke vertegenwoordigers. De democratie is – om een beeld te gebruiken – onderworpen aan de 'wet van de entropie', dit is de wet van het verlies aan energie, van het verval, van de chaos.

9. Bij gebrek aan geloofwaardig leiderschap menen veel burgers, althans onbewust, dat zij het beter weten en het ook beter zouden kunnen doen. Bij veel burgers overheerst de indruk dat de politici er niet in slagen de problemen snel en doelmatig op te lossen, als daar zijn: vrede in de wereld, meer gelijkheid maar ook meer welvaart, meer rechtvaardigheid en meer vrijheid, meer werk en meer vrije tijd, minder belastingen en meer sociale voordelen, moderne bedrijven en geen bedrijfssluitingen, geen overvallen, diefstallen en moorden maar ook geen 'big brother'-maatschappij waarin iedereen in het oog wordt gehouden, minder verkeersongevallen maar geen betuttelende snelheidscontroles ... De media hitsen de burgers op tot veel ongeduld, zodat zij de complexiteit van de problemen onderschatten. Hun voorkeurschalen worden niet zelden contradictorisch. In een representatieve democratie moeten de politici hieruit

nochtans het algemeen belang distilleren. Maar politici in een pluralistische democratie met veel partijen hebben steeds meer moeite om te komen tot een compromis dat het pad effent voor consensus.

10. Tegen een achtergrond van toenemend individualisme en hang naar zelfbeschikking – op zich geen negatieve waarde – beschouwt de burger zich steeds meer als leider van zijn eigen partij, zijn eigen vakbond, zijn eigen kerk, zijn eigen belangengroep. De moderne communicatietechnologieën verlenen hem grote autonomie. Onvermijdelijk zullen meer volksraadplegingen, menigvuldige opiniepeilingen en allerlei referendaire initiatieven mogelijk worden gemaakt dankzij de technologische hoogstandjes. Meteen worden de burgers niet alleen mondiger maar ook een heuse '*countervailing power*' voor de politici, net zoals de consumenten zich laten horen in hun relatie tot de producenten. Er is 'desintermediatie', wat wil zeggen dat de 'tussenpersonen' wegvallen – in de handel via internet – maar ook in de politiek door vormen van directe democratie. In België werd in 2011 geëxperimenteerd met de zogenaamde G1000, waarbij duizenden burgers op de Heizel te Brussel werden verzameld om alle gedachten te wisselen over heikele politieke en sociaaleconomische problemen en oplossingen voor te stellen. Komen tot gemeenschappelijke conclusies bleek ook daar zeer moeilijk. En toch betekent dit een symptoom van een machtsverschuiving in het voordeel van een massale, maar wispelturige en vaak inconsistente openbare opinie.

11. Naarmate de informatie- en communicatierevolutie om zich heen grijpt, zal de kiezer steeds meer zijn soevereiniteit en zijn autonomie tegenover de organen van de representatieve democratie bevestigen. Hij wordt de 'kiezer-keizer', liefst zijn eigen volksvertegenwoordiger, die zichzelf tot een door hemzelf verkozen politicus promoveert. Deze evolutie verzwakt uiteraard de participatie. De minister, door zijn partij in de regering afgevaardigd, vindt minder geborgenheid in de schoot van die partij, die meer gecontesteerd en minder machtig kan optreden. Zodra de minister in de media of in de openbare opinie niet langer politiek productief en rendabel is, dreigt hij bij de eerste gelegenheid door zijn partij te worden gedumpte. Deze 'snelle bederfbaarheid' van de minister als bruikbare want consumeerbare pion op het schaakbord van de *power politics*, verhoogt ten eerste de kwetsbaarheid van de bewindsman. Zijn houdbaarheidsdatum komt steeds sneller dichterbij. Het zal hem ertoe brengen juist steun te gaan zoeken én bij de media én bij de publieke opinie, vaak door een charmerend politiek podiumgedrag aan de dag te leggen dat hem, dankzij spectaculaire initiatieven en soms infantiele stunts, populair en daardoor misschien bij zijn partijpolitieke broodheren momenteel onvervangbaar maakt. Simplismen en gebrek aan realisme vieren niet zelden hoogtij. De verkleutering van de politiek doet de politieke macht en invloed verdampen tot de druppels die in de jacuzzi achter blijven na wat speels schuim- en stortbaden. Meteen wordt na het volksbad het bed gespreid van het beruchte populisme, met zijn extremistische afwijkingen.

12. Meer fundamenteel moet worden onderstreept dat het ontstaan en de snelle verspreiding van de netwerkmaatschappij in het zog van de informatie- en communicatierevolutie, vooral in de westerse samenlevingen de beleidskritieke mentaliteit stimuleert. Mondigheid van de burger en bezorgdheid over de

gang van zaken in de res publica is een positieve trend, voor zover de bestuurbaarheid van de gemeenschap niet in het gedrang wordt gebracht en geen weeromstuit ontstaat, die autoritaire politici kansen geeft.

Internet bevordert wereldwijde contacten en uitwisseling van informatie. Het netwerk, via internet, de GSM, de Ipad, ... is geen door de nationale of supranationale overheden opgelegde structuur, bij wet of grondwet afgekondigd. Het originele en het nieuwe bestaat er juist in dat het grensoverschrijdende netwerk groeit als een spontaan organisme, haast als een wereldwijde klimop, los van regels en overheidsbepalingen. De netwerkmaatschappij staat derhalve haaks op, want los van, traditionele machtsstructuren en gezagsinstituten. Het is evident dat deze ontwikkelingen vooral in een democratie, de machtsuitoefening door de representatieve politici en verkozen vertegenwoordigers ernstig bemoeilijken.

13. Er ontstaat aan het begin van de 21ste eeuw een nieuwe maatschappij, erg gedestructureerd, waarin macht en invloed steunen op kennis en informatie, die continu worden uitgewisseld. Dit fenomeen bevordert wereldwijde concurrentie maar ook de noodzaak van samenwerking. Verticale gezagsstructuren wijken voor een soort horizontaal wij-gevoel. Bovendien blijkt de netwerkmaatschappij minder conflictueel dan de traditionele maatschappij waarin het machtsapparaat, ook al wordt het democratisch gemandateerd en gecontroleerd, vaak felle weerstanden oproept die dan met min of meer democratische middelen – de wet van de meerderheid – worden onderdrukt. De ‘of/of’-logica, zo typisch voor het Westerse dualistische denken sinds de tijd van Plato, ruimt de plaats voor een ‘en/en’-logica, die zo typisch aanwezig is in het Aziatische denken dankzij de yin-en-yang- complementariteit. De netwerken leiden makkelijker tot conflict reducerende en bemiddelende benaderingen van de maatschappelijke problemen en uitdagingen. Confrontatie wordt onderhandeling en vergelijk. Het einde van de klassenstrijd in de westerse samenlevingen is grotelijks een feit en de dood van de ideologieën luidt het postmoderne tijdvak in. Daardoor wordt een totaal andere rol uitgetekend voor de politieke bewindslui, die meer bruggenbouwers dan dwarsliggers zullen moeten zijn. De publieke opinie in de voldragen democratieën heeft haar bekomst van nodeloos gehakketak en steriel gekissebis. Heftige politieke debatten en twisten vertonen een steeds groter showgehalte en krijgen een plaats, vooral via de beeldmedia, in de programmering van entertainment. De ‘en/en’-logica is bezig de klassieke dialectiek van het politieke bedrijf om te buigen. De moeilijkheid is echter dat de burgers heel uiteenlopende opvattingen hebben over de mogelijke, wenselijk, haalbare of doelmatige compromissen en vergelijken.

14. Hierbij past nog een beschouwing die voor veel lezers op SF kan lijken. Heel wat maatschappelijke conflicten, zeker in een land als België, hebben te maken met een taaie taalstrijd, die overigens door de politici nooit helemaal op bevredigende wijze is beslecht. Dit geldt trouwens ook voor veel andere meertaligen landen. Welnu, de onvoorstelbare vooruitgang van de spraaktechnologie, gevolgd door die van de vertaaltechnologie, effent het pad voor een nationale en internationale samenleving waarin taalproblemen en -conflicten zeer sterk zullen afnemen, eventueel verdwijnen, omwille van de mogelijkheden van automatische simultaanvertaling. De ontwikkeling van de miniaturisering de computers, die gebruikmaken van de bizarre eigenschappen van de kwan-

tumfysica en daardoor ook kolossale capaciteiten zullen vertonen, zal het mogelijk maken ongeveer alle talen in ongeveer alle andere talen simultaan te vertalen. Minicomputers, megedragen in een piercing of ingebouwd in de takken van een bril, zoals Google overweegt, zullen veel taalbarrières opheffen. Dit zal onder meer leiden tot een nieuwe revolutie in het onderwijs en meer bepaald het publicitair onderwijs, waarbij de digitale, virtuele wereldwijde universiteit dichterbij zou komen. De dag is dan ook niet ver af dat taalconflicten zozeer achterhaald zullen lijken als de godsdienstoorlogen van de 16de en de 17de eeuw. Conflictpreventie en -bestrijding via aangepaste technologie behoren steeds meer tot de mogelijkheden van een maatschappij, vooral in de westerse wereld, waarin de politicus veel meer zal optreden als bemiddelaar, makelaar van compromissen, ombudsman en vredestichter dan als Rambostrijder en politieke oorlogsgod. Wat niet belet dat het smeden van compromissen en vooral uitverdedigen hiervan voor de publieke opinie en bij de eigen achterban steeds meer ondanikbaar wordt op een politieke markt die extreem concurrentieel geworden. Dit is het gevolg van de doorbraak van de moderne informatie – communicatietechnologieën waardoor de burger en de kiezers veel vlotter kunnen overgaan tot het vergelijken van de gedragingen van politici en de oplossingen die ze aanreiken. De allergie van de kiezers aan zonale compromissen, die dan worden afgeschilderd als ‘plat op de buik gaan’ nadat men heldhaftig voordien had aangekondigd dat geen toegevingen zouden worden gedaan, bemoeilijkt het functioneren van een pluralistische democratie. De noodzaak van compromissen vermindert uiteraard aanzienlijk in kiessystemen die gebruikmaken van een meerderheidsstelsel.

15. Ofschoon in allerlei middens het herstel van de primauteit van de politiek wordt opgeëist in een ‘wereld die ons dorp’ is geworden, lijkt de socio-economische en maatschappelijke evolutie disparate richtingen uit te gaan. In Europa, onder meer met het oog op het verstevigen van de monetaire unie, is steeds meer Europees geïntegreerd beleid nodig waarbij nationale politici verondersteld worden zichzelf te overstijgen en afstand te nemen van hun nationale belangen. Zeventig procent van de beleidsbeslissingen genomen door federale of regionale regeringen en parlementen zijn in feite bepaald en opgelegd door Europese beslissingen, besluiten en directieven. Maar daarnaast ontstaat een ander fenomeen. De feitelijke machtselite, die nog over echte, meestal ongecontroleerde macht beschikt, en die bovendien scherp geprofileerd wordt door de media, behoort niet langer tot het politieke establishment, maar wel tot het sciento-hoog-technologisch-industrieel-en-financieel complex. Het zijn de leiders van de ‘nieuwe economie’ die vooral de hefboomen van de macht blijken te hanteren, zowel op economisch, financieel, wetenschappelijk en sociaal vlak (tewerkstelling). Wat rest er voor de politiek en de politici in de kleinere naties? En wat weerstaat aan de macht van Bill Gates en de conquistadores van de nieuwe technologieën? Om te zwijgen van de druk die door de financiële markten op regeringen wordt uitgeoefend? Deze wereldwijde evolutie zet vooruitziende en moedige politici ertoe aan te ijveren voor iets meer internationale governance, te beginnen in Europa, maar dan democratisch gelegiti-meerd.

II. Democratie en doelmatigheid

§1. De tegendemocratie

Uit bovenstaande beschouwingen blijkt hoezeer de democratie met allerlei functionerings- moeilijkheden heeft af te rekenen. Sommige politologen, zoals Pierre Rosanvallon, stellen zich openlijk de vraag of de democratie nog wel aangepast is aan de bestuursproblemen van de 21^e eeuw.

Churchill, die geen blad voor de mond nam en ook wel eens erg cynisch uit de hoek kon komen, zei ooit: de democratie is een slecht politiek systeem, maar alle andere systemen zijn nog slechter. Democratie wordt aldus 'second worst'. Het bewustzijn groeit dat vrije verkiezingen en een representatieve volksvertegenwoordiging – op zich een tautologie – nog geen garantie zijn voor het ontluiken en handhaven van een echte democratische samenleving. Het onheil door de Arabische lente aangericht is hiervan een tragisch bewijs.

Wellicht moet het onderscheid worden gemaakt tussen negatieve en positieve democratie. De negatieve beoogt een einde te maken aan een autoritair en willekeurig bewind dankzij vrije verkiezingen. De positieve democratie gaat veel verder en streeft ernaar de gemeenschap democratisch te laten functioneren, niet alleen op de dag van de verkiezingen maar ook nadien door discriminaties uit te bannen, rechten en plichten van de burgers operationeel te maken, welvaart en welzijn te promoten.

De vraag is of in landen met een meerderheidsstelsel, zoals in de Verenigde Staten van Amerika en Groot-Brittannië, niet uiteindelijk, via verkiezingen de dictatuur van de meerderheid wordt georganiseerd. En in landen met coalitieregeringen geldt een gelijkaardig probleem, vooral als de media sterk zijn gepolitiseerd. Het meest frappante, recente voorbeeld is uiteraard Italië tijdens het bewind van Silvio Berlusconi. In het Italiaanse geval kon men zelfs gewagen van een soort totalitarisme van de meerderheid. Om echt legitiem te zijn en gedragen te worden niet alleen door een meerderheid, die erg nipt kan zijn, maar door een samenlevingscontract, is meer nodig dan alleen maar de toepassing van het meerderheidsprincipe. De moderne communicatiemiddelen kunnen theoretisch de burger veel hechter betrekken bij het beleid en de maatschappijproblemen dan dit in het verleden het geval was. Maar worden deze moderne middelen ook echt aangegrepen door de partij of de partijen die aan de macht zijn? Is een regerende meerderheid in staat om aan de hele samenleving garanties aan te bieden van echte onpartijdigheid? De grondwet is geldig voor alle inwoners, niet alleen omwille van de plichten die ze oplegt waar ook omwille van de rechten die ze toekent en beschermt. Maar geldt dit beginsel van algemeenheid ook voor de gewone wetten die bij meerderheid tijdens een legislatuur worden goedgekeurd door de regerende meerderheid? Die meerderheid kreeg een mandaat van de kiezers maar zij maakt de dienst uit gedurende vier of vijf jaar.

Democratie is in wezen een werkwoord. Zij moet dagelijks worden waargemaakt en veronderstelt het cultiveren van een aantal essentiële waarden. Maar ongetwijfeld zijn de burgers vandaag te negatief tegenover de werking van onze democratische instellingen, ook al is kritiek gewenst en nuttig. Het volstaat te kijken naar de andere landen in de wereld om met- een de onvolkomenheden van een vaak recentelijk ingevoerd democratisch systeem te noteren. In steeds

meer landen hebben vrije parlementaire verkiezingen plaats, soms onder internationaal toezicht, en wordt de electorale democratie correct toegepast. Maar nadien blijkt dat de partij of de presidentskandidaat, die verkiezingen verloor, het resultaat betwist, afwijst, naast zich neerlegt en eventueel met zijn medestanders grijpt naar de wapens. Ontgoocheland zijn ook de consequenties van de Arabische lente, die in veel landen geen maatschappelijke vrede heeft gesticht. Integendeel wat betreft Syrië, Libië en Egypte. In een land als Egypte, waar de democratisch verkozen president Morsi tot de moslim broeders behoorde en gepoogd heeft in 2012 om zijn eigen bevoegdheden sterk uit te breiden, mits miskening van de grondwet. Daarna ontstond de paradoxale toestand van een tegendemocratie, werkzaam op het beruchte Tahirplein, die dan weer de militairen aan de macht bracht.

§2. Een beter kiesstelsel

De wijziging van het kiessysteem is wellicht de belangrijkste ingreep vereist in een land als België, dat zoals de meeste Europese landen de werking van de democratische instellingen af moet stemmen op de uitdagingen, aangereikt door de kennis- en netwerkmaatschappij. België vertoont daarbij een aantal specifieke nadelen die voortvloeien uit zijn extreem proportioneel kiesstelsel.

- * In moderne democratieën wordt niet zelden gegrepen naar methoden van besluitvorming, die steunen op *gekwalficeerde* meerderheden. Het beschermen van minderheden, het wijzigen van grondwettelijke bepalingen, het aanvaarden van verreikende internationale verbintenissen, het aanstellen van een president, ... worden niet zelden onderworpen aan een meer dan volstreekte meerderheid (een tweederde-, drievierde- of een dubbele meerderheid zoals in België voor de wijziging van de Grondwet of van sommige communautaire wetten, waarbij twee derden van de leden van het parlement en de helft plus één van de leden van elke taalgroep akkoord moeten gaan). In extreme gevallen kan zelfs eenparigheid worden vereist. Deze regel is minder zeldzaam dan men denkt. In de Belgische ministerraad wordt beslist bij consensus, dit is bij eenparigheid. Wie het niet eens is, dient zich ofwel aan de consensus te onderwerpen en er zich bij aan te sluiten ofwel de regering te verlaten. *‘Il faut se soumettre ou se démettre’*. Rond de tafel van de Europese ministerraad worden de beslissingen ofwel bij eenparigheid ofwel bij gekwalficeerde meerderheid genomen, met als bijkomende modaliteit dat elk land over een gewogen aantal stemmen beschikt. In 2014 wordt echter een nieuwe regel ingevoerd in uitvoering van het Verdrag van Lissabon, waarbij de gekwalficeerde meerderheid vereist dat 55% van de lidstaten akkoord gaan voor zover deze lidstaten 65% van de Europese bevolking vertegenwoordigen.

Deze formules verminderen het gevaar van veronachtzaming van de belangen van de minderheden en verhogen de kwaliteit van de democratie. *Vooraf bij eenparigheid is iedereen beter af*. Dit is ook het geval op een competitieve markt. Vragers en aanbieders die kopen en verkopen bereiken een consensus. Op zulk een markt heerst unanimiteit en daardoor wordt ook het maatschap-

pelijke nut gemaximaliseerd. Hetzelfde geldt voor een eenparigheidsdemocratie, die ieders lot verbetert zonder iemands lot te verslechteren, dankzij dialoog en consensus. De economen spreken van Pareto-optimaliteit, wat kenmerkend is voor niet-zero-som-spelen. Het invoeren van gekwalificeerde meerderheden benadert de voordelen van de eenparigheid. Het grote nadeel van al deze systemen is het *verlies van efficiëntie*, aangezien men een *vetorecht* geeft aan één deelnemer of aan een kleine minderheid van deelnemers aan de besluitvorming. Aldus rijst een spanning tussen maatschappelijk nut en efficiëntie, een steeds bijzonder pijnlijk dilemma. Het bovenstaande onderstreept het belang van overleg, waardoor gepoogd wordt beslissingen te stoelen op een zo groot mogelijke overeenstemming. Principieel is een consensusdemocratie te verkiezen boven een keuzedemocratie. De eerste is mooi maar werkt zelden; de tweede is uiteindelijk doelmatig maar touwtrekkend en vaak onfraai.

- * In het Belgische federale parlement zetelen 13 partijen. Samen met Italië is België het land waar enkel ingewikkelde coalitieregeringen in het parlement de vereiste meerderheid kunnen vinden. Een kabinet van zes partijen is niet uitzonderlijk op federaal vlak – zie de regering Verhofstadt en vanaf 2011 de regering Di Rupo – en het samengaan van vier partijen is het *politieke minimum minimorum*. Dergelijke toestanden leiden tot politieke labiliteit en ondoorzichtigheid van het beleid wegens de compromissen die tussen de partijen worden afgesloten en geven de indruk bij de kiezer dat hij geen invloed heeft op het politieke gebeuren. Ergst van al is dat – zoals door bepaalde studies wordt aangetoond – landen met complexe en onstabiele regeringen de grootste overheidstekorten en -schulden blijken op te bouwen of alvast een gulle uitgavenpolitiek voeren aangezien ze de achterban van talrijke partijen moeten tevreden stellen, met alle gevolgen van dien. In Italië heeft de politieke aftakeling tot een spectaculaire omwoeling van het politieke landschap geleid, waarbij een polarisatie gaande is tussen links en rechts. In de meeste landen van Europa is een echt of *virtueel tweepartijstelsel* ontstaan, althans wat betreft de 'regeervaarde' partijen. Zelfs in Latijnse landen, die van nature zeer gepolitiseerd zijn, zoals Spanje, Portugal en Frankrijk, is een opdeling van het politieke spectrum in centrum-links en centrum-rechts ongeveer een feit geworden. De vraag dient gesteld of België nog lange tijd een politieke landkaart kan vertonen, gekenmerkt door krochten en valleien, zeer verschillend van het meer harmonische en vlakke Europees politieke landschap. Daarbij komt dat de laagdheid van de Belgische politieke piramide, bestaande uit een federaal, een gewestelijk, een provinciaal, een gemeentelijk en uiteraard een Europees niveau, voor gevolg heeft dat om de haverklap verkiezingen plaatsvinden en politici bijna permanent in verkiezingscampagnes zijn gewikkeld. Het spreiden van de verkiezingen in de tijd, het laten samenvallen van de Europese, de federale en de gewestelijke verkiezingen en het eventueel verlengen van de legislatuur tot vijf jaar – zoals dit het geval is voor het Europees parlement – is in beginsel vervat in de zesde staatshervorming. Een positieve maatregel.
- * De vraag rijst naar een grondige ingreep in de Belgische kieswetgeving, met het oog op een meer overzichtelijke, doelmatige en bestuurbare politieke landkaart. De meest radicale is de invoering van een *meerderheids-*

stelsel op zijn Brits (één ronde) of op zijn Frans (twee rondes). Het resultaat in Groot-Brittannië is duidelijk – zoals trouwens in de VS: er ontstaat een tweepartijenstelsel. De liberalen in het Verenigd Koninkrijk, die toetraden tot de regering Cameron, dreigen bij de volgende verkiezingen te worden uitgerangeerd. De socialisten in de VS zijn ooit echt van de grond gekomen, in parlementaire zetels uitgedrukt. Dit stelsel is wellicht ondemocratische in die zin dat één partij meer dan de helft of twee derden van de zetels in de wacht kan slepen met minder dan de helft van de stemmen. Mevrouw Thatcher heeft in Groot-Brittannië 12 jaren geregeerd met zeer vaste hand, zonder ooit de meerderheid van de kiezers achter haar programma te scharen. Anderzijds leidt dergelijk systeem tot een duidelijk alternatief. De kiezer weet dat hij voor de volgende regering stemt, wat in België nooit het geval is, vermits de meest exotische coalitie kan ontstaan uit de verkiezingsuitslag. Bovendien produceert een meerderheidsstelsel homogene kabinetten die in principe eensgezind en krachtig het eigen programma van de partij kunnen realiseren. En in elke *constituency* wint de beste kandidaat, d.w.z. hij of zij die de meeste stemmen behaalt, ook al is dit slechts een relatieve meerderheid, wat zeker niet ondemocratisch is.

Toegepast op België doet een meerderheidsstelsel een probleem rijzen als gevolg van de bi-communautaire samenstelling van het land. Naar alle waarschijnlijkheid zal in Wallonië een centrumlinkse meerderheid de overgrote meerderheid van de zetels veroveren, terwijl dit in Vlaanderen een centrumrechtse meerderheid zou zijn, wellicht gedomineerd door nationalistische partijen, die onder geen beding willen regeren met zeg maar Waalse socialisten. De stelling dat België bestaat uit twee democratieën wordt daardoor kracht bij gezet. Kleinere partijen protesteren natuurlijk tegen een meerderheidsstelsel. Het Franse kiessysteem met twee beurten is wellicht niet zo slecht. In een eerste ronde kunnen alle partijen aan bod komen. In een tweede ronde blijven enkel de twee best geplaatste kandidaten over en worden de kiezers voor een duidelijke keuze geplaatst. In beginsel en intellectueel gesproken heb ik een duidelijke voorkeur voor een meerderheidsstelsel, steunend op minikieskringen – *constituencies* – met één te begeben zetel. Dit zou de parlementair ook erg dicht bij zijn kiezers brengen en de greep van de partij op de lijstvorming tot nul herleiden.

- * Een minder verregaande wijziging van het kiessysteem betreft het invoeren van een *verkiezingsdrempel* voor politieke partijen van bijvoorbeeld maximum 5%, zoals in Duitsland, en van een financiële sanctie voor de kandidaten die beneden de drempel blijven. De niet-verkozenen zijn dan de financiële waarborg kwijt die ze moeten storten als ze aan de verkiezingen willen deel nemen. Het gevolg van dergelijk systeem is dat allerlei fantaisistische minipartijtjes geen kans maken. Nieuwe partijen kunnen natuurlijk wel aan bod komen, maar ze hebben het veel lastiger om in het parlement vertegenwoordigd te worden, tenzij ze meteen over de drempel geraken. Preventief wordt versnippering van de politieke landkaart tegen gaan.
- * Als men federalisme opvat in zijn echte betekenis van ‘samen bundelen’, in casu van onze drie gewesten en gemeenschappen, zou in een communautair

tot rust gekomen België kunnen worden overwogen voor de Kamer 10% of 15% van de vertegenwoordigers te laten verkiezen in heel België. Het zou dan gaan om 'nationale' zetels bezet door verkozenen die het vertrouwen zouden hebben van Vlamingen en Franstaligen en die dan ook campagne zouden voeren in beide landstalen, op basis van een programma van verzoening en samenwerking van onze drie gewesten en gemeenschappen. In het huidige Belgische bestel is dit totaal onmogelijk, wat eigenlijk ingaat tegen het wezen zelf van een staatkundige federatie. De formule van een federale kieskring zou daarenboven het gedeeltelijke herstel van 'federale' politieke partijen in de hand werken, zoals die bestaan in alle normale federale staten. Slechts België is een federale staat met enkel regionale partijen. In Vlaanderen kan de houding van Waalse ministers – zoals Elio Di Rupo – of politici nooit worden afgestraft en idem in Wallonië, wat Vlaamse bewindslui betreft. Communautaire twistpunten worden bijgevolg in Vlaanderen tussen Vlaamse partijen uitgevochten met een Vlaamse oppositie die probeert aan te tonen dat de Vlaamse partij(en) aan het bewind andermaal Vlaanderen hebben verraden. In Wallonië ontstaat een symmetrische toestand, zodat het communautaire debat lijkt op een Chinees schimmenspel.

- * Een hervorming die ongetwijfeld eveneens noodzakelijk is, betreft het beperken of afschaffen van de lijststem. Deze ingreep zou voor gevolg hebben dat de voorkeurstemmen van de kandidaten veel belangrijker worden voor hun effectieve verkiezing. De invloed van de partijen op de lijstvorming en het belang van de volgorde worden dan ook veel kleiner, zodat de participatie een klap krijgt. Het nadeel schuilt echter in het feit dat kandidaten sterke persoonlijke campagnes zullen gaan voeren en dat jonge of minder 'barnumeske' kandidaten ook minder kansen zullen krijgen. Door de wol geverfde politici zullen pogen de melkbaarden te overbluffen door als politieke *body builders* aan spierballenpolitiek te doen en van op de podia het begin van een nieuwe '*eistijd*' af te kondigen.

De jongste jaren werden reeds een aantal hervormingen doorgevoerd. Ik denk aan de financiering van de politieke partijen waarbij giften van bedrijven verboden zijn. Ook moeten de kandidaten zich beperken tot één en dezelfde lijst. Ze kunnen niet meer tegelijkertijd kandidaat zijn voor het federale niveau, het Gewest en het Europese parlement.

- * De afschaffing van de opkomstplicht is een ander voorstel, dat steeds meer opgeld maakt als men bedenkt dat België, samen met Luxemburg en Griekenland, het enige land van Europa is waar de verplichting om te gaan stemmen nog steeds bestaat. Harmonisering van de Europese verkiezingen in de EU maken de Belgische uitzondering trouwens steeds meer hinderlijk. Daarbij moet men beseffen dat, ondanks de opkomstplicht, in België bij elke verkiezing tenminste 10% van de ingeschreven kiezers geen gebruik maken van hun stemrecht. Daarbij komen de ongeldige of blanco-stemmen. De ongeldige en blancostemmers vormen, opgeteld, een belangrijke politieke partij! De argumenten pro-opkomstplicht zijn niet langer overtuigend. De opkomstplicht was bedoeld als bescherming van de minder ontwikkelde en minst bedeelde kiezers, die dan ook gewicht in de politieke schaal zouden werpen. In de kennis- en netwerkmaatschappij van de 21^e

eeuw is dit argument in grote mate achterhaald. Landen zoals Nederland of de Scandinavische landen, waar de opkomstplicht niet bestaat, zijn toch ook volwaardige democratieën! Personen die zich niet interesseren voor het bestuur van de *polis* hoeven niet gedwongen te worden om aan verkiezingen deel te nemen. Want juist dan dreigen zij een spijt- of proteststem uit te brengen op partijen, die voor de functionering van de democratie geen aanwinst zijn.

- * Er is ook de invoering van het referendum, bindend of adviserend, als correctie op het representatief karakter van de hedendaagse democratie. Het referendum wordt in heel wat landen toegepast, bv. in verband met de goedkeuring van belangrijke Europese verdragen. In België werd een nationale volksraadpleging – geen referendum want niet door de Grondwet voorzien – georganiseerd in 1950 over de terugkeer op de troon van koning Leopold III. De gevolgen hiervan waren bijzonder naar, wezen toen al op de communautaire opdeling van het land (met een meerderheid voor de koning in Vlaanderen en een minderheid in Wallonië en te Brussel) en leidden tot groot gezichtsverlies voor de Leopoldistische partijen (de christendemocraten), na de troonsafstand van de koning. Toch denk ik dat de netwerkmaatschappij het doorvoeren van raadplegingen, peilingen en allerlei vormen van *televoting* sterk zal bevorderen. Het is dus verkieselijk ergens een wettelijke en grondwettelijke draagwijdte te geven aan het referendum. Hierbij kan men een onderscheid maken tussen gemeentelijke, gewestelijke en federale referenda. Het is echter een grote illusie te denken dat men in de toekomst referenda op federaal vlak zal kunnen verhinderen, als men die toelaat op gewestelijk niveau. Alvast is absoluut vereist dat een voldoende hoge drempel wordt ingebouwd, bv. het inzamelen van een behoorlijk aantal honderdduizenden handtekeningen en dat het parlement in functie van vooraf bepaalde criteria zou oordelen over de ontvankelijkheid van het referenduminitiatief. De nadelen en tekortkomingen zijn bekend: de moeilijkheid om de correcte vraag te stellen, contradictorische uitspraken van het publiek (iedereen wil minder bijdragen en meer voordelen), afzwakking van de representatieve democratie en verzwakking van het parlement.

- * Een radicale hervorming: punt-stemmen

Naarmate de kiezers aan invloed winnen, zal het probleem van de inconsistentie en de intransitiviteit van hun keuzen acuter worden. Inconsistentie doet zich bij bijna alle verkiezingen voor als blijkt dat een meerderheid van de kiezers opteert voor minder belastingen en meer uitgaven, voor hogere pensioenen en korter werken, enzovoort. Niet- of intransitiviteit is een term uit de logica, die stelt dat er vaak contradicties ontstaan in de voorkeurschalen van de kiezers als men de meerderheidsregel toepast. Gebrek aan de transitiviteit kan reeds op individueel vlak voorkomen. Veronderstel dat aan Piet Janssens wordt gevraagd drie voorwerpen te klasseren volgens zijn voorkeur: een auto, een fiets en een step. Dan zal blijken dat hij de auto verkiest boven de fiets en de fiets verkiest boven de step. Wanneer de fiets wordt weggehaald en hij moet kiezen tussen de auto en de step, zal hij logischerwijze de auto verkiezen. Deze keuzereeks is transitief. Men kan niet uitsluiten evenwel dat geplaatst voor de auto en de step hij toch om een of andere reden de step verkiest boven de auto. In

dat geval wordt zijn keuzegedrag intransitief, onlogisch en onbruikbaar om een voorkeurschaal op te stellen. Want $\text{auto} > \text{fiets} > \text{step}$ en $\text{step} > \text{auto}$. Op macrovlak en meer bepaald in verband met de verkiezingen doet zich iets gelijkaardigs voor. Veronderstel dat de regering € 50 miljard ter beschikking heeft en aan de kiezers vraagt hoe dit bedrag best zou worden besteed, waarbij drie mogelijkheden worden voorgelegd, ten eerste (A) de som besteden aan onderwijs; ten tweede (B) deze som besteden aan de verbetering van autosnelwegen; ten derde (C) deze som besteden aan onderzoek en ontwikkeling. Nu blijkt bijvoorbeeld dat de meerderheid A verkiest boven C en een meerderheid C verkiest boven B. Hieruit volgt logischerwijze dat een meerderheid, geconfronteerd met de keuze tussen A en B uiteraard A verkiest boven B. Want: $A > C > B$. De werkelijkheid leert dat dit echter niet steeds het geval is en dat het perfect denkbaar is dat een meerderheid B verkiest boven A. Dan ontstaat een verstoorde voorkeurschaal en een onbruikbaar verkiezingsresultaat want: $A > C$; $C > B$ en $B > A$.

Ter voorkoming van 'intransitieve' toestanden zou men kunnen overwegen (voor het eerst door John Kenneth Arrow) het kiessysteem grondig te wijzigen door aan elke kiezer meer dan één stem toe te kennen. Dit leidt tot een *pluraal kiessysteem*. De kiezer zou over enkele tientallen stemmen beschikken, die hij zou kunnen verdelen over *verschillende partijen, lijsten en kandidaten*. Een pluraal kiesstelsel, dat echter het democratisch beginsel eerbiedigt van 'evenveel stemmen per kiezer' – variant op '*one man, one vote*' – vertoont gelijkenissen met het optreden van de consument op de markt, waar het geld, in de vorm van bankbiljetten, de functie vervult van een soort stembriefjes. Met dit verschil dat wegens de ongelijke inkomensverdeling de ene consument op de markt over meer bankbriefjes beschikt dan de andere. Op de politieke markt daarentegen is het een essentiële democratische eis dat alle kiezers gelijk worden behandeld. Het punt-stemmen, met zijn pluraliteit van het aantal stemmen, maakt het mogelijk de voorkeursintensiteit van de kiezer uit te drukken, wat niet kan in een stelsel met slechts één stem, en daardoor de niet-transitiviteit te doorbreken. Onderstaand voorbeeld toont dit aan.

Elke kiezer beschikt over 50 stemmen. Hij kan zijn stemmen spreiden over verschillende keuzemogelijkheden, verschillende partijen, kandidaten, programma's of beleidsopties; tenzij hij verkiest 50 stemmen op één partij, kandidaat, enzovoort te concentreren. Dan bewijst hij juist dat hij een exclusieve voorkeur heeft voor één partij of één kandidaat, wat zijn volste recht is. We nemen aan, in een vereenvoudigd voorbeeld, dat er 3 kiezers zijn: X, Y en Z, die gevraagd worden te kiezen tussen 3 beleidsopties: A (1 miljard euro besteden aan sociale woningbouw), B (dezelfde som besteden aan ziekenhuizen) en C (dezelfde som uitgeven aan onderwijs).

In fase I wordt het klassieke '*one man, one vote*'-systeem toegepast, waarbij elke kiezer slechts één stem toegewezen krijgt. Dit geeft volgende uitslag:

X verkiest $A > B > C$

Y verkiest $B > C > A$

Z verkiest $C > A > B$

Conclusie: X en Z verkiezen $A > B$, dit is een meerderheid. X en Y verkiezen $B > C$, dit is een meerderheid.

Derhalve, krachtens de regel van de transitiviteit, moet ook een meerderheid A verkiezen boven C ($A > C$). Dit is evenwel in bovenstaand voorbeeld niet het geval. Y en Z verkiezen C boven A. Een dergelijke verkiezingsuitslag maakt het de representatieve overheid onmogelijk een democratische beslissing te nemen, steunend op een meerderheidsinstemming van de kiezers. Wellicht leidt een impasse van die aard tot een dictatoriale ingreep, waarbij de overheid, tegen de meerderheidswil van de bevolking in, een bepaalde optie oplegt.

In fase II wordt het punt-stemmen of '*point voting*' ingevoerd en krijgt elke kiezer 50 stemmen. Dit leidt bijvoorbeeld tot volgend resultaat, waarbij de voorkeursoorde van de eerste stemming werd behouden:

X verkiest $A > B > C$ en verdeelt zijn stemmen als volgt: 40-6-4

Y verkiest $B > C > A$, 30-17-3

Z verkiest $C > A > B$, 21-20-9

Resultaat van de stemming: alternatief A krijgt 63 stemmen; alternatief B krijgt er 45 en alternatief C 42. Er is *transitiviteit*: $A > B > C$. Dank zij de plurale stemprocedure werd de intransitiviteit doorbroken omdat de kiezers thans de gelegenheid krijgen, zoals op de markt in hun hoedanigheid van consumenten, de intensiteit van hun preferenties weer te geven.

Uiteraard rijzen talrijke bezwaren met betrekking tot dit punt-stemmen (*point voting*), onder meer wat betreft de praktische organisatie, die enkel mogelijk is wanneer de stemmingen elektronisch geschieden. De technologie is echter in volle opmars, zodat wat in het verleden een onoverkomelijk bezwaar leek, vandaag al erg is geslonken. Punt-stemmen zou de bekroning zijn van de *digitale democratie*.

Maar meer fundamenteel rijst een moeilijkheid in verband met 'strategische' kiesgedragingen, waarbij men zijn echte keuze niet tot uiting brengt teneinde een andere optie te elimineren. Een voorbeeld van strategisch stemmen doet zich voornamelijk voor bij de stemmingen over de kandidaten op het *Eurosong* festival, waar sommige landen hun veelvuldige stemmen concentreren op één land, dat toch geen bedreiging vormt voor het eigen land. De techniciteit van deze kwestie zou ons evenwel te ver leiden.

Punt-stemmen of meervoudig stemmen is een boeiende gedachte, die evenwel niet in een handomdraai kan worden gerealiseerd. Beperkte experimenten op kleinere schaal zijn echter wel denkbaar. Het huidige systeem, één man, één stem, garandeert natuurlijk de gelijkheid van elke kiezer, wat een essentiële voorwaarde is, maar is zeer rudimentair en zelfs primitief. Want de kiezer moet met één stem een keuze maken soms tussen 5, 6, 7, 8, 13 verschillende partijen en op elke lijst tussen tientallen kandidaten die, via hun verschillende partijen, ook talrijke oplossingen voor problemen aan de goedkeuring van de kiezers voorleggen. Het huidige kiesstelsel maakt het onmogelijk voor de kiezer de intensiteit van zijn voorkeur tot uiting te brengen en op een genuanceerde wijze. Door aan elke kiezer bv. 10 stemmen te geven wordt de kiezer in staat om ook

een ‘*second best*’ keuze te maken. Dit systeem werd uitgetoetst op de universiteitscampus van Harvard in de VSA onder de studenten en het is gebleken dat, naast het vermijden van intransitiviteit, de meeste stemmen werden uitgebracht in het politieke centrum ten koste van de linkse en rechtse extremen. De kiezer is vaak veel genuanceerder dan men denkt maar met een éénstemsysteem maakt men het hem onmogelijk om in zijn stemgedrag meer verfijnde schakeringen tot uiting te brengen. Wat de kwaliteit van de democratie zeker niet ten goede komt.

De toenemende concurrentie op de politieke markt, het gevolg van de informatie- en communicatierevolutie, leidt ertoe dat politieke leiders minder compromisbereid zijn, want elke toegeving wordt afgeschilderd als een verwerpelijke capitulatie, te wijten aan een totaal gebrek aan beginselvastheid. Het publiek verwacht dat men ook in de politiek stoer doet, scherp geformuleerd en snoeihard reageert op de voorstellen van de tegenstrever. In de schoot van een pluralistische democratie bemoeilijkt dit aanzienlijk het tot stand komen van een consensus. In België is dit gebleken tijdens de ellenlange regeringscrisis en onderhandelingen voor de vorming van een nieuw kabinet in de loop van 2010 en 2011 (541 dagen). In landen waar dankzij een meerderheidskiessysteem slechts twee grote partijen het politieke landschap domineren, die om de beurt de regeringsmacht uitoefenen, kunnen politici zich veel beginselvaster en harder opstellen. Hoewel deze houding op termijn ook niet steeds bijdraagt aan de oplossing van de problemen. Bovenstaand voorstel in verband met puntstemmen brengt als het ware de kiezers ertoe door hun stemgedrag zelf een compromis te suggereren. Door het verdelen en spreiden van zijn meervoudige stemmen over verschillende partijen en verschillende kandidaten brengt hij ook een *second best* en *third best* stem uit, zodat hij zelf standpunten en voorstellen van diverse partijen mengt en enigszins synthetiseert.

* Negatieve stemmen

Een ander voorstel, opgericht onze democratie intenser te maken door de burger meer te motiveren, houdt in dat mensen die kiezer zou toelaten een positieve maar ook een negatieve stem uit te brengen. Met deze laatste zou hij dan ook zijn afkeuring, laat staan zijn afkeer kunnen uitdrukken voor een of andere politieke partij of kandidaat bij de verkiezingen. Dit lijkt mij evenwel een methode die het negativisme tegenover de politiek zal aanscherpen. Bovendien zullen politici nog meer beducht zijn voor kritiek in de media en via de sociale netwerken. Zij zullen dan nog minder geneigd zijn om aan de mensen uit te leggen, niet wat zij graag hebben, maar wel wat ze nodig hebben en dat dan ook realiseren.

* Politici aanduiden bij lottrekking

Auteur David Van Reybrouck wil onze democratie een nieuw elan geven met zijn voorstel om verkiezingen te vervangen door loting. Dit voorstel verwijst vooral naar het Atheense model van de vijfde eeuw voor Christus. De Atheense democratie was in feite een zeer elitair regime. De vreemdelingen, of Barbaroi en slaven, hadden immers geen stemrecht. Een loterij lijkt mij gevaarlijk. Politiek bedrijven en een land besturen vereisen ook een aantal kundigheden en

daarmee wordt totaal geen rekening gehouden indien de politici bij loting worden aangeduid. Bovendien rijst de vraag hoe de lijsten zullen worden opgesteld waaruit kan worden geloot. Als voor de samenstelling van de kandidatenlijsten moet worden geloot, hebben toch verkiezingen plaats.

III. Macht van mensen en mensen van macht

Volgens heel wat politologen is de democratisering van de macht begonnen met de Franse Revolutie en de systematische doorvoering van de scheiding van de machten. Weliswaar met veel vallen en opstaan en Bonapartistische verglijdingen. Uiteraard kan men opklimmen tot aan het mirakel van de Atheense democratie, die erin geslaagd was in de 5de eeuw v.C., tijdens een enig *window of opportunity* van de politieke geschiedenis, te experimenteren met een formule van directe democratie, gecombineerd met een sterk leiderschap (in het bijzonder onder Perikles). Vandaag, onder invloed van de wervelwind van technologische innovaties, lijkt het utopische denken van ‘de regering van het volk, door het volk en voor het volk’ dichter te naderen tot de verwezenlijking van een oude toekomstdroom: een meer rechtstreekse democratie, die miljoenen burgers, die dit wensen, betreft bij fundamentele beleidskeuzes; een democratie bovendien die gepaard zou gaan met een geloofwaardig, ethisch verantwoord en doelmatig leiderschap, dat de problemen aanpakt en oplost met het oog op het algemeen belang. Daarbij is het steeds duidelijker dat de opeenvolgende technologische revoluties niet alleen de wereld globaliseren, maar de problemen en uitdagingen ook internationaliseren, een nieuwe dimensie verlenen en ingewikkelder maken als gevolg van de toenemende interdependentie. Door gezag gelegitimeerde macht zal steeds meer in een grensoverschrijdende, internationale context worden uitgeoefend. De Europese Unie is hiervan een voor de hand liggend voorbeeld. Maar er is meer. Zoals in de democratische staten in de loop van de 19de en de 20ste eeuw werk werd gemaakt van de oprichting en het functioneren van een rechtsstaat, zo zal in de 21ste eeuw moeten geijverd worden voor de uitbouw van een internationale rechtsgemeenschap, waarbij staten en regeringen niet langer hun ‘recht’ in eigen handen zullen kunnen nemen. Daardoor zal de aftakeling van de soevereiniteitsmacht, zoals uitgeoefend door regeerders, toenemen en zal de verantwoordelijkheid van machthebbers door internationale gerechtshoven worden beoordeeld en toetsbaar worden gemaakt aan internationale rechtsregels. De werking van het Internationaal strafgerechtshof en van de door de Verenigde Naties opgerichte speciale gerechtshoven die politieke en militaire leiders kunnen veroordelen wegens schending van de mensenrechten, is een belangrijke vooruitgang wat betreft de moralisering van het optreden van leiders. Men kan zich de vraag stellen, gegeven de recente financiële crisis, of financiële verantwoordelijken van onder meer banken, die door hun beslissingen zeer verreikende, catastrofale financiële gevolgen hebben veroorzaakt, niet eveneens door een internationaal gerechtshof ter verantwoording zouden moeten geroepen worden. Vanzelfsprekend veronderstelt dergelijke fundamentele evolutie dat democratische functionering en controle op alle niveaus, internationaal en nationaal, verder worden uitgewerkt.

Het is mijn grondige overtuiging dat naarmate de democratie meer direct de kiezer betreft bij het beleid onder invloed van de informatie- en communicatierevolutie en door allerlei vormen van volksraadplegingen en referenda, de nood aan hoogstaand leiderschap steeds groter zal worden. Zo niet zal de meer rechtstreekse democratie ontaarden of in autoritarisme of in anarchie. De democratie, zoals de markteconomie, is immers onderworpen aan de wet van de entropie, die de wet is van het energieverlies en de wanorde. In allerlei geschriften heb ik de noodzaak onderstreept van de uitbouw van een 'mandaterende democratie', die de leiders een gecontroleerd mandaat toekent om namens de gemeenschap het algemeen belang te behartigen en de maatschappelijke problemen op te lossen. Dit leiderschap zal, omwille van zijn geloofwaardigheid en dus zijn invloed bij de bevolking, steeds minder berusten op macht en machtsverovering, zelfs indien dit gebeurt volgens formele democratische regels. Wat Shakespeare *'the insolence of office'* noemde, is een bekoring en een perversie die ook democratisch verkozen regeerders bedreigen. Elke maatschappij moet zich zelf ordenen. Dit geldt trouwens ook voor de markteconomie, die ontaardt als zij aan haar spontane krachten wordt overgelaten. Zonder leiderschap en besluitvaardigheid, uiteraard democratisch gecontroleerd, kan een samenleving niet in stand worden gehouden. Macht van mensen over mensen is echter een hachelijke aangelegenheid. Macht van mensen lijkt steeds minder aanvaardbaar, tenzij mensen van macht hun macht stoelen op gezag. Gezag is de resultante van een heel complexe combinatie van kwaliteiten. Om die reden is gezagvol leiderschap zo veeleisend. De leiders van morgen zullen meer pedagogen dan demagogen moeten zijn. Het uitdragen van een ethiek van de verandering wordt een veel belangrijker opgave dan het bepleiten van een verandering van de ethiek. Politiek zal dan meer te maken hebben met meta-politiek, dit wil zeggen het overstijgen van het louter functionele bestuur van de samenleving door de samenleving op te roepen tot en af te stemmen op de verwezenlijking van gemeenschappelijke waarden. Deze waarden worden juist bedreigd door de functionele moraal, voor dewelke het doel de middelen heiligt en waarbij de mens niet zelden wordt geïnstrumentaliseerd.

Een deontologisch profiel, ethische beginselvastheid, deskundigheid, moed en toewijding worden de ingrediënten, waaruit de gezagdrager zal dienen gekneed en die meer mens zal moeten zijn dan menner. De machthebber wordt dan, in dit verhaal, de antiheld.